

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДОВІРИ ДО ВИКЛАДАЧА У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

A PROGRAM TO DEVELOP STUDENT'S TRUST TO A TEACHER AT A TECHNICAL UNIVERSITY

У статті представлено огляд авторської програми з розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету та проаналізовано результати її апробації, що проводилась протягом 2019–2020 років за участю студентів та викладачів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Програма розвитку довіри студентів до викладача у технічному університеті базується на теорії особистісного змінювання П.В. Лушина й реалізується через два напрями спрямованих впливів, а саме психологічну роботу з викладачами та психолого-педагогічну роботу зі студентами університету. У статті розкрито основні шляхи реалізації екофасилітативного супроводу підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів та навчальної діяльності студентів в аспекті розвитку довіри. Проведене автором опитування студентів дало можливість отримати статистичне підтвердження ефективності розробленої програми розвитку довіри студентів до викладача. Аналіз результатів апробації програми виявив динаміку значущих показників розвитку довіри у студентів експериментальної групи. Виявлена динаміка засвідчила, що ефективними напрямками реалізації програми розвитку довіри до викладача є формування у студентів позитивного змісту Я-концепції, до структури якої входять довіра до себе, впевненість у собі й самоприйняття, а також комунікативних настановлень, зокрема схильності до само-розкриття. Встановлено, що в експериментальній групі, в якій у межах програми реалізовувалися спрямовані впливи, показники розвитку довіри зростають, тоді як у контрольній групі спостерігається їх певне зниження. Останнє пояснюється виявленою автором раніше кризою зачаткування особистісної зрілості, що спостерігається у студентів технічного університету другого курсу навчання.

Стаття містить підтвердження доцільності та дієвості зовнішніх спрямованих впливів на процес розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету. Також означено шляхи подальших розвідок щодо психолого-педагогічних проблем освітньої взаємодії у технічному університеті.

Ключові слова: розвиток довіри, студент, викладач, технічний університет, освітня взаємодія, супровід.

The article presents an overview of a program to develop students' trust to a teacher at a technical university and analyzes its approbation results. Program's approbation has been conducted during 2019–2020 with students and teachers of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute".

The program of developing students' trust to the teacher at a technical university is based on the Theory of personal change by P. Lushyn and is implemented through two vectors of directed influences: psychological work with teachers, psychological and pedagogical work with students. The article reveals the main ways to implement eco-centered facilitation to increase the teachers' psychological and pedagogical competence and the students' learning activities in terms of trust development.

The author's survey of students provided an opportunity to obtain statistical confirmation of the program's effectiveness. The analysis of the program approbation's results revealed the dynamics of significant trust development indicators in experimental group. The revealed dynamics shows that effective directions of the trust development program are: formation of positive students' self-concept content, the structure of which includes self-trust, self-confidence and self-acceptance, as well as students' communicative attitudes, including their self-disclosure. It was found that in the experimental group, in which the program was implemented, the indicators of trust development increased, while in the control group there was a certain decrease. The second fact is explained by the crisis of the onset of personal maturity (previously discovered by the author), which is observed among students of the second year of study.

The article contains confirmation of the expediency and effectiveness of external directed influences on the process of developing trust to the teacher among students of the technical university. The ways of further investigations into the psychological and pedagogical problems of educational interaction at the technical university are also indicated.

Key words: trust development, student, teacher, technical university, educational interaction, facilitation.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.14>

Лашко О.В.

асистент кафедри приладів і систем неруйнівного контролю
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями система вищої професійної освіти зазнала трансформацій, пов'язаних зі зміною парадигм: знанневий підхід, націлений на передавання знань від викладача до студента, змінився компетентнісним, у рамках якої ставляться завдання оволодіння студентом системою компетентцій, що дадуть йому

змогу реалізовуватися у професійній діяльності. Поступово розвитком компетентнісної парадигми стає парадигма особистісна, яка передбачає сприймання студента закладу вищої освіти не як носія системи компетентцій, а як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, творця власної професійної траєкторії [1]. Зміна парадигм супроводжується поступовим

переходом до суб'єкт-суб'єктної освітньої взаємодії, головними принципами якої стають рівність взаємодії, співробітництво та партнерство, врахування позицій один одного, прагнення до порозуміння, розподілу відповідальності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значущу роль у формуванні суб'єкт-суб'єктної освітньої взаємодії відіграє довіра як психологічне ставлення та психологічне настановлення. Формування та розвиток міжособистісної довіри пов'язані зі взаємодією суб'єктів у контексті спільної діяльності (С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, В.М. Мясіщев, К.О. Абульханова-Славська та інші науковці). Очевидно, що конструктивність освітньої взаємодії визначається, зокрема, наявністю довіри. Брак довіри призводить до послаблення взаємозв'язку між учасниками взаємодії, порушення процесів взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємного відношення, взаємних впливів і взаємних дій у контексті спільної діяльності студентів і викладача. Вивченню проблеми довіри та її розвитку у контексті взаємодії учасників освітнього процесу присвячена низка робіт українських, російських, американських, канадських, німецьких, турецьких дослідників. Проте проблема розвитку довіри в освітній взаємодії у технічному ЗВО сьогодні є малодослідженою.

Постановка завдання. Опитування студентів чотирьох технічних університетів України, проведене в межах емпіричного вивчення психологічних чинників розвитку довіри [2], дало можливість виявити проблеми розвитку довіри студентів до викладача, серед яких слід назвати низький рівень обізнаності студентів і викладачів щодо ролі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, партнерства та довіри в освітньому процесі; емоційну відстороненість та дистанціювання студентів і викладачів, знижені прояви емпатії викладачів до студентів, негнучкість педагогічних стереотипів, відсутність у викладачів готовності діяти задля розвитку партнерства й довіри, низький рівень обізнаності студентів щодо ролі міжособистісної взаємодії у процесі навчання, відсутність у студентів готовності діяти з позиції партнерства, враховуючи власні потреби й потреби викладача як партнера взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на виявлені проблеми було розроблено та апробовано програму розвитку довіри студентів до викладача у технічному університеті. Експериментальною базою дослідження став Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». В експерименті взяли участь 12 викладачів та 54 студенти університету. Задля перевірки ефективності розро-

бленої програми студенти були розподілені на експериментальну й контрольну групи.

Організаційно програма розвитку довіри студентів до викладача у технічному університеті включала такі два напрями спрямованих впливів:

- супровід психологом процесу підвищення компетентності викладачів в аспекті покращення освітньої міжособистісної взаємодії, зокрема розвитку довіри (здійснювався під час серії тематичних методичних семінарів);
- психолого-педагогічний супровід викладачем навчальної діяльності студентів (відбувався в самому освітньому процесі під час проведення аудиторних занять).

Основним підходом до реалізації програми є екофасилітативний підхід, що базується на теорії особистісного змінювання П.В. Лушина [3]. Практична реалізація екофасилітативного підходу ґрунтується на принципі розвитку та передбачає екологічний супровід особистості на її індивідуальній траєкторії саморозвитку. Отже, формою спрямованого психолого-педагогічного впливу вибрано психолого-педагогічний супровід [4].

Підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів технічного університету як напрям реалізації програми розвитку довіри реалізовувався шляхом проведення серії методичних семінарів. Загальний обсяг цієї частини програми становив 12 годин. Семінари проводилися у форматі групової роботи в екофасилітативному підході, відповідно до концепцій якого робота являла собою супровід психологом процесу підвищення компетентності викладачів. Тематичний план програми підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів представлено в табл. 1.

Програма підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів складалася з двох блоків, а саме інформаційно-мотиваційного та методичного. Метою інформаційно-мотиваційного блоку постало розширення знань учасників щодо психологічних аспектів освітньої взаємодії у технічному університеті, аналіз педагогічних стереотипів та активізація мотивації до партнерської взаємодії в освітньому середовищі.

Другий блок, методичний, спрямований на збагачення психолого-педагогічної компетентності та педагогічної майстерності викладачів, формування в них індивідуальних стратегій професійної діяльності, орієнтованих на позитивні зміни в освітній взаємодії та розвиток довіри студентів до викладача.

Психологічний супровід процесу підвищення компетентності викладачів спирався на такі засади, як формування проблемно-орієнтованої групи з постановки та вирішення завдань підвищення компетентності викла-

дачів, частиною якої є сам фасилітатор; розподіл відповідальності між учасниками групи; усвідомлення профіциту учасників на шляху їхнього професійного зростання; покладання на динамічні процеси саморегуляції та само-

організації групи; екоцентрований підхід до супроводу групового процесу; екологічність результатів групової сесії.

Відповідно до усних самозвітів викладачів, в результаті реалізації програми підвищення

Таблиця 1

Тематичний план програми підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів

Зміст блоку	Тривалість, акад. год.
Блок 1. Психологічні аспекти освітньої взаємодії у технічному університеті	
Тема 1.1. Суб'єкт-суб'єктна освітня взаємодія як основа партнерства у технічному університеті	2
Тема 1.2. Роль довіри в освітній взаємодії у технічному університеті	2
Блок 2. Психолого-педагогічні умови розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету	
Тема 2.1. Педагогічний аспект розвитку довіри: принципи організації навчальних занять у технічному університеті	4
Тема 2.2. Психологічний аспект розвитку довіри: екопсихологічні засади фасилітації навчальної діяльності студентів у технічному університеті	4
Загальний обсяг	12

Таблиця 2

Педагогічні аспекти реалізації фасилітації у контрольній та експериментальній групах

Педагогічні аспекти організації навчання	Контрольна група	Експериментальна група
Організація вступної частини (перша зустріч)	Відсутня (безпосередній перехід до вивчення матеріалу за темою)	Знайомство: розкриття викладачем інформації про себе і свою кваліфікацію; заохочення студентів представитися й розказати про себе
		Висвітлення викладачем переліку тем, структури навчального курсу
		Узгодження «правил» взаємодії
Вибір теми для вивчення	Викладачем відповідно до навчальної програми	Студентами відповідно до пріоритетів вивчення
Забезпечення відвідування студентами занять	Контроль з боку викладача; директивне регулювання відвідуваності шляхом перевірки присутніх	Відсутність контролю; спонтанне збільшення відвідуваності занять
Проведення лекцій	У формі монологу викладача із запитаннями наприкінці заняття; інтолерантне ставлення викладача до альтернативної точки зору	У формі діалогу та дискусій; спонукання до запитань і зауважень в ході лекції, обміну думками й поглядами щодо навчальної проблеми
Проведення практичних занять	Огляд теоретичного матеріалу на початку заняття	Початок заняття відбувається через занурення у практику
	Розв'язування задач викладачем з коментарями та роз'ясненнями	Публічне розв'язування задач студентами за їх бажанням; коментарі викладача щодо ходу роботи та залучення до процесу інших студентів за їх бажанням
	Директивне залучення студентів до роботи на заняттях	Активізація мотивації студентів до роботи на заняттях шляхом створення умов рівної взаємодії
Проведення контрольних заходів	Самостійне прийняття рішення викладачем щодо форм та умов проведення контрольних заходів	Попереднє узгодження зі студентами форм та умов проведення контрольних заходів
Оцінювання результатів навчання	Формальний інструктаж щодо системи рейтингового оцінювання; стисле обґрунтування оцінки, складність її апеляції	Розгорнутий інструктаж щодо системи рейтингового оцінювання; розгорнуте обґрунтування оцінки, можливість її обговорення та підвищення; стимуляція самооцінювання студентів

Психологічні аспекти реалізації фасилітації навчальної діяльності студентів контрольної та експериментальної груп

Психологічні аспекти організації навчання	Контрольна група	Експериментальна група
Загальний підхід до організації освітньої взаємодії	Покладання на регламентовані принципи та негнучкі педагогічні стереотипи	Дотримання принципів, визначених як передумови екологізації освітнього середовища; перехід від критичного мислення до екологічного
Організація вступної частини (перша зустріч)	Відсутня (безпосередній перехід до вивчення матеріалу за темою)	Демонстрація викладачем у процесі знайомства конгруентності, саморозкриття; створення атмосфери безпеки та ситуації рівної взаємодії; встановлення рапорту, утворення проблемно орієнтованої групи
Активізація мотивації до навчання	Переважно шляхом застосування стимулів (рейтингові бали тощо)	Переважно шляхом розподілу відповідальності між викладачем і студентами за постановку навчальних завдань та результати навчання, спонукання до особистісної автономності
Вибір теми для вивчення (когнітивний аспект взаємодії)	Орієнтація на програму та власну готовність викладача	Орієнтація на когнітивні особливості процесу пізнання кожного окремого учасника й групи загалом; підтримання когнітивної емпатії всередині групи
Організація комунікативної взаємодії	Експертна позиція викладача; директивне управління процесом комунікації	Позиція викладача як спостерігача; покладання на процеси самоорганізації групи
Організація емоційної взаємодії	Емоційна відстороненість; підтримання суто ділової взаємодії	Створення безпечних умов для емоційних проявів; підтримання прояву емпатії всередині групи
Організація аудиторних занять	Монологічне висвітлення навчального матеріалу, обмеження часу на запитання й обговорення та щодо висловлення іншої точки зору тощо	Діалог в опануванні нового матеріалу; спонукання до запитань і дискусій
	Експертність викладача, демонстрація «правильних» розв'язань задач, відсутність врахування індивідуальних особливостей пізнавальної діяльності	Утворення проблемно орієнтованої групи з розв'язання навчальних задач; створення спеціальних умов, у яких студенти самостійно знаходять розв'язання задач відповідно до особливостей пізнавальних процесів; підтримання когнітивної емпатії всередині групи
	Панування атмосфери відстороненості, дистанціювання, ставлення до студентів як до об'єктів освітньої взаємодії	Панування атмосфери прийняття, психологічної безпеки та комфорту; спонукання до взаємного комунікативного обміну, заохочення до творчості й самовираження
	Директивне залучення студентів до участі в заняттях (виклик до дошки, за списком тощо); контроль відвідування студентами занять	Покладання на процеси самоорганізації та саморегуляції учасників (активність та участь за бажанням)
Організація контрольних заходів	Панування атмосфери підвищеної вимогливості, безкомпромісність	Панування атмосфери виправданої вимогливості та доброзичливості, прояв емпатії
Організація оцінювання результатів навчання	Оцінкові судження щодо особистості студента	Оцінювання досягнень, безоцінкові судження щодо особистості студента, фіксація прогресу
Стиль управління освітнім процесом	Переважно директивний	Екологічний супровід навчальної діяльності студентів з елементами доцільної ситуативно обумовленої директивності
Особистісне ставлення викладача до студента	Дистанціювання, недовіра, дефіцитарне ставлення	Вияв «кредиту довіри» до студентів, профіцитарне ставлення, особистісне саморозкриття

Таблиця 4

Динаміка показників розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету

Діагностичний показник	Експериментальна група		Контрольна група	
	T-критерій	p	T-критерій	p
Довіра до себе	2,910**	0,007	-2,108*	0,044
Самоприйняття	2,232*	0,034	-1,877	0,071
Впевненість у собі	1,760	0,090	-2,061*	0,049
Схильність до саморозкриття	2,461*	0,021	-2,850**	0,008

Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Таблиця 5

Динаміка змін середніх рівнів показників розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету

Діагностичний показник	Експериментальна група		Контрольна група	
	статистика змін, %	p	статистика змін, %	p
Довіра до себе	4,357**	0,007	-3,179*	0,044
Самоприйняття	6,143*	0,034	-5,750	0,071
Впевненість у собі	1,321	0,090	-1,750*	0,049
Схильність до саморозкриття	6,357*	0,021	-6,893**	0,008

Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

психолого-педагогічної компетентності відбулося розширення уявлень викладачів щодо ролі суб'єкт-суб'єктної взаємодії між студентами й викладачем, переходу від авторитарного навчання до менторства у навчанні. Очевидними були ознаки розширення досвіду учасників та започаткування перегляду окремими викладачами власних психолого-педагогічних стереотипів, що лежать в основі індивідуальних стратегій викладацької діяльності.

Другим напрямом програми розвитку довіри студентів до викладача в технічному університеті була реалізація процесу фасилітації навчальної діяльності студентів, зміст якого розкривається у двох векторах, а саме педагогічному та психологічному. Педагогічний вектор реалізації процесу фасилітації в експериментальній групі студентів був націлений на вибір методів, засобів і форм організації освітнього процесу з урахуванням вимог навчальних планів і програм. У табл. 2 представлено педагогічні аспекти реалізації фасилітації у контрольній та експериментальній групах.

Психологічний вектор реалізації процесу фасилітації викладачем навчальної діяльності студентів задля розвитку в них довіри до викладача охоплював вибір методів і засобів психологічного супроводу. Як метод реалізації супроводу вибрано екологічну психологічну фасилітацію.

Реалізація екофасилітативного супроводу навчальної діяльності студентів спиралась на принципи екологізації освітнього середовища та освітньої взаємодії [5]. Відповідно, передумовами формування екологічного освітнього простору та екологічної освітньої взаємодії у технічному університеті визначено низку принципів, зазначених у джерелі [6].

У табл. 3 наведено психологічні аспекти реалізації фасилітації навчальної діяльності студентів контрольної та експериментальної груп. Ефективність програми фасилітації навчальної діяльності студентів оцінювалась за результатами повторного опитування студентів, безпосереднього спостереження за учасниками експерименту на різних етапах його реалізації та усних самозвітів учасників. Як критерії статистичного підтвердження ефективності програми використовувалися значущі показники розвитку довіри [2], а саме здійснювався аналіз динаміки у студентів експериментальної та контрольної груп рівнів довіри до себе, впевненості у собі, самоприйняття та схильності до саморозкриття. Аналіз статистичних даних проводився шляхом оцінювання зсувів у значеннях досліджуваних ознак за непараметричним T-критерієм Уїлкоксона (табл. 4).

За результатами аналізу виявлено зміну діагностичних показників, статистично значущу позитивну динаміку у показниках розвитку довіри в експериментальній групі: визначено достовірно значущі зсуви у діагностичних показниках довіри до себе, самоприйняття та схильності до саморозкриття, а також зростання показника впевненості у собі на рівні тенденції.

Водночас серед студентів контрольної групи спостерігається статистично значуще зменшення діагностичних показників довіри до себе, впевненості у собі, схильності до саморозкриття, а також негативна динаміка показника самоприйняття на рівні тенденції. Останнє пояснюємо процесами, пов'язаними з переживанням студентами другого курсу технічного університету кризи започаткування

особистісної зрілості, яка виявлена на попередньому етапі дослідження [2, с. 85].

В результаті аналізу статистичних даних виявлено динаміку змін середніх рівнів довіри до себе, впевненості у собі, самоприйняття та схильності до саморозкриття у студентів контрольної та експериментальної груп (табл. 5).

Висновки з проведеного дослідження.

Аналіз спостережень у процесі проведення експерименту, самозвітів його учасників та статистичних даних, отриманих у результаті опитування студентів, підтвердив ефективність та доцільність застосування програми розвитку довіри студентів до викладача у технічному університеті. Виявлена динаміка засвідчила, що ефективними напрямками реалізації програми є формування у студентів позитивного змісту Я-концепції та комунікативних настановлень шляхом екологізації освітньої взаємодії. Паралельно з підвищенням у студентів експериментальної групи показників довіри до себе, впевненості у собі та самоприйняття зріс рівень їхньої схильності до саморозкриття.

Реалізація програми розвитку довіри дала змогу пом'якшити проживання студентами перехідного періоду, пов'язаного із започаткуванням особистісної зрілості, та укріпити довірчі відносини й партнерство між студентами експериментальної групи та викладачем. За результатами апробації програми розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету розроблено рекомендації для викладачів щодо розвитку довіри.

Вивчення психологічних чинників розвитку довіри в університетах гуманітарної спрямованості та зіставлення отриманих результатів із результатами дослідження, розроблення технологій психологічної допомоги та самопомоги викладачам технічного університету на шляху професійного зростання в аспекті розвитку довірчих відносин зі студентами є перспективними напрямками подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Столярчук О.А. Психологія становлення особистості фахівця в умовах різновекторності універсаму : монографія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2018. 294 с.
2. Лашко О.В. Вікові особливості прояву довіри студента до викладача у технічному університеті. *Науковий журнал з соціології та психології «ГАБІТУС»*. 2020. Вип. 13. Т. 2. С. 81–86.
3. Лушин П.В. Психология личностного изменения : дисс. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.01. Киев, 2003. 431 с.
4. Максименко С.Д., Ложкин Г.В., Колосов А.Б. От психологического обеспечения к психологическому сопровождению. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 12. С. 1–10.
5. Лушин П.В. Экология образовательного пространства: профицитарный подход. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 1. С. 20.
6. Лашко О.В. Принципы экологичности в образовательном процессе при подготовке специалистов технического университета. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. № 58. С. 20–23.